

Актуальна тема номера:
“ПРОЦЕДУРА ДОБОРУ СУДДІВ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ:
НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ
У СВІТЛІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТРАДИЦІЙ І ЦІННОСТЕЙ”

Оксана Щербанюк

докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
професорка Вільнюського університету,
членкиня Науково-консультативної ради
при Конституційному Суді України,
членкиня Науково-консультативної ради
при Голові Верховної Ради України

ВСТУП ДО АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Тематичний випуск правничого часопису “Право України” присвячений актуальним питанням реформування процедури добору суддів Конституційного Суду України (далі – КСУ) на шляху формування конституційної юриспруденції у світлі європейських традицій і цінностей.

Одним із семи блоків реформ, виконання яких Європейський Союз (далі – ЄС) визначив як умову статусу кандидата, є реформа КСУ у частині призначення фахових суддів шляхом нової системи їх добору.

Конституційна система призначення суддів КСУ повинна робити більший наголос на професійній кваліфікації, незалежності, неупередженості та доброчесності кандидатів на посади суддів. Судді не є абстрактними посадовими особами, а це означає, що вони повинні мати бездоганну репутацію та дотримуватися високих моральних стандартів. Крім того, діяльність судді та його доброчесність є важливими умовами для зміцнення верховенства права.

Від ефективності процесу оцінювання кандидата залежить вихідна якість діяльності судді, оскільки саме на етапі добору закладається основа. Очевидно, що найбільш ретельна, всебічна та глибока оцінка компетентностей кандидата щодо критеріїв, встановлених для посади судді конституційного суду, здійснюється під час первинного аналізу на етапі, коли особа претендує на посаду судді. Конституції та закони про конституційні суди різних країн передбачають підвищені вимоги для кандидатів з метою призначення в орган конституційного контролю найкращих.

© Оксана Щербанюк, 2023

Слід вказати, що підвищені вимоги до бездоганної репутації кандидатів на посаду судді конституційного суду пропорційні повноваженням судді. Така легітимна мета обмежень пов'язана з обов'язком держави забезпечувати належне функціонування своїх інституцій і встановлювати такі правила, щоб державна влада здійснювалася відповідно до суспільних інтересів.

У науковій літературі висловлюється думка про необхідність дотримання трьох принципів при доборі кандидатів на посади суддів. По-перше, незалежність, який гарантує незалежність судів і тому спосіб призначення є важливим. Другий принцип – принцип демократизму, що передбачає участь у призначенні суддів конституційного суду виконавчої та законодавчої гілок влади. По-третє, це система стримувань і противаг.

І тому відкритий конкурс добору суддів конституційного суду, який нині запроваджується в Україні, є способом забезпечення чесного та професійного процесу відбору та оцінки для призначення найкращих кандидатів.

У Європі немає типової чи стандартної процедури призначення суддів конституційних судів, а також європейських стандартів цієї процедури, а методи призначення суддів відрізняються залежно від різних правових традицій і правових систем. При цьому вони також можуть відрізнитися у межах правової системи.

Останніми роками роль незалежної судової системи в демократичній державі та її відносини з іншими гілками влади були предметом серйозних політичних конфліктів у багатьох країнах Європи. Наприклад, з 2011 р. в Угорщині відбулися масштабні реформи та реконструкція судової системи. У багатьох країнах почастішали словесні напади на незалежні суди з боку політичних діячів або преси. У Туреччині навряд чи існує незалежна судова система після невдалого державного перевороту влітку 2016 р.

У Польщі з 2015 р. відбулися масштабні реформи Конституційного Трибуналу, а в 2017 р. – на початку 2018 р. було запроваджено більше реформ звичайної судової системи. Вони викликають серйозні занепокоєння щодо їх сумісності з концепцією верховенства права та стандартами незалежної судової влади в сучасній демократії. Ці реформи та політичні мотиви, що стоять за ними, також спонукають до перегляду на ширшому рівні концепції легітимності судової влади та важливості судової незалежності.

Вирішуючи питання реформування системи добору суддів конституційного суду, для кожної країни та всієї спільноти сучасних конституційних демократій надзвичайно важливо підтримувати верховенство права та не допускати фундаментальних змін основ верховенства права.

Верховенство права як організаційна модель сучасного конституційного права та наднаціональних і міжнародних організацій, таких як ЄС,

Рада Європи та Організації Об'єднаних Націй, служить регулюванню публічної влади. За своєю суттю, верховенство права гарантує, що вся державна влада здійснюється відповідно до законів, прав людини та демократичних цінностей. Можливе зловживання владою у межах демократичного процесу контролюється незалежними судами. Демократичні суспільства часто мали тенденцію дозволяти почуттям більшості, які знаходять своє вираження у законах, впливати на фундаментальні права та прерогативи тих, хто перебуває в меншості.

У ЄС пильність щодо викликів верховенству права є особливо важливою: верховенство права є однією з головних цінностей, на яких базується ЄС, як це виражено в ст. 2 Договору про функціонування ЄС (далі – ДФЄС) і в преамбулах як Договору, так і Хартії ЄС про основні права. Повага до верховенства права є передумовою для членства в ЄС (ст. 49 ДФЄС) і одним зі стовпів Ради Європи, що виражено в преамбулі до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та її ст. 6. Як Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), так і Суд Європейського Союзу (далі – СЄС) підкреслили, що верховенство права не можна зводити до формальних міркувань, а є істотним інструмент, який використовується для забезпечення дотримання та поваги до прав людини і загальних принципів права. Функціонування верховенства права в усіх державах – членах ЄС має життєво важливе значення для належного функціонування ЄС, оскільки лише він може виконати свою обіцянку стосовно “щодо тіснішого Союзу” та забезпечити функціонування “зони свободи, безпеки і правосуддя без внутрішніх кордонів”, якщо всі громадяни ЄС можуть законно довіряти всім іншим національним органам влади та правовим системам. Якби верховенство права не функціонувало належним чином у державі-члені, найважливіші повсякденні операції у межах європейського правового порядку, такі як обов'язкове виконання європейського ордеру на арешт, виданого в одній державі-члені будь-якою іншою державою-членом, не могли б працювати. Насправді вся структура законодавства ЄС базується на фундаментальній передумові, що кожна держава-член поділяє з усіма іншими державами-членами і визнає, що вони поділяють з нею, набір спільних цінностей, на яких засновано ЄС, як зазначено в Статті 2 ДЄС. Через політичну та правову взаємозалежність держав – членів ЄС, усі держави-члени страждають і повинні бути стурбовані, якщо верховенство права не повністю дотримується однією державою-членом. Саме тому реформи системи конкурсного добору суддів КСУ обговорюються не лише на національному рівні, а й спільноту тих, хто хоче підтримувати верховенство права в Європі.

Тому забезпечити незалежну, професійну та прозору процедуру добору суддів КСУ, до якої були б залучені не лише суб'єкти призначення, а й міжнародні експерти та опосередковано суспільство, є не лише правом, а й обов'язком держави. Тому тематика дослідження зосереджена на оцінці взаємної узгодженості цих аспектів.